

Rozhovor se spisovatelkou Kateřinou Tučkovou

Román Vyhnání Gerty Schnirch se mimo jiné věnuje tzv. brněnskému pochodu smrti. Poválečný odsun Němců se ale Vaší rodiny bezprostředně netýkal. Jak jste přišla právě na toto téma?

Spíš to bylo naopak, to téma si našlo mě. V roce 2001 jsem se nastěhovala do čtvrti, které se říká brněnský Bronx. Nevěděla jsem přesně proč, ale připadalo mi, že to místo cosi tají. Nachází se hned vedle centra, jsou tam kromě pavlačáků také krásné měšťanské domy, na některých dodnes i německé nápisy, a přitom je to místo, kam běžný Brňák radši nejde. Teprve když jsem zjistila, jak dramatickými momenty ta čtvrť prošla, jsem to všechno pochopila. A to už mě zaskočil příběh jednadvacetileté dívky z česko-německé rodiny, kterou z těchto míst po válce s půlročním dítětem vyháněli. Byla jsem tehdy v podobném věku a její zničený osud mi nedal spát.

Poválečný odsun Němců a Benešovy dekrety jsou v České republice stále tématem kontroverzním. Tušila jste, že vstupujete na tenký led? A jaké byly reakce na Vaši knihu?

Zjistila jsem to záhy, když jsem chystala materiál ke knize a mluvila s pamětníky. Na veřejná čtení jsem tím už byla připravená, ale i tak mě samozřejmě negativní reakce často zaskočily. Týkaly se však hlavně postoje k česko-německé problematice, jen málokdy to byly útoky přímo na kvalitu knihy. V ní jsem se snažila o zachycení celé pestrosti té nelehké doby – přestože je děj nahlížen očima české Němky, vystupují v ní kladné i záporné charaktery napříč společností. Co se pak týče těch reakcí na čteních, vždycky z publika zazněl i protihlas – ještě je dost pamětníků, kterým kdysi zmizeli kamarádi nebo část rodiny. Konfrontace jejich vzpomínek s názory skalních zastánců odsunu pak vedla k jakési ventilaci napětí, takový konec besed mě vždycky přesvědčil o tom, že mluvit a psát o tom má smysl.

Ve své tvorbě často vycházíte z méně známých historických faktů. Předpokládám tedy, že psaní předchází podrobná, ve Vašem případě mám pocit, že až vědecká analýza historických pramenů. Jak probíhalo studium materiálů v případě Brněnského pochodu smrti, o kterém toho knižně mnoho nevyšlo?

To téma nebylo zpracováno v beletrii, ale odborníci se mu po letech tabuizace za totality od počátku 90. let věnovali poměrně intenzivně. Pořádaly se konference, vycházely sborníky. Oslovila jsem tedy historika Davida Kovaříka, který se tématice v rámci práce na Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR věnoval, a poprosila ho o konzultace. Nakonec mi pomáhal po celou dobu psaní knihy, poskytoval materiály, ke kterým bych se těžko dostávala, korigoval některé moje představy. Spolupracujeme spolu dodnes.

Váš román vychází z historických faktů, postava Gerty Schnirch je však smyšlená. Kdy přichází ta chvíle, kdy ze sebraných podkladů začnete tvořit postavu a fabulovat příběh?

Hned na začátku, kdy získám pocit, že bych o daném tématu chtěla psát. Pak i prameny nebo sekundární literaturu načítám jako součást příběhu. Jako bych skládala střípky mozaiky.

Postava Gerty Schnirch není jednoznačně kladnou postavou. Její osudy navíc sledujeme více než šedesát let. Jak vnímáte její charakter, který zásadně ovlivnily naše novodobé dějiny?

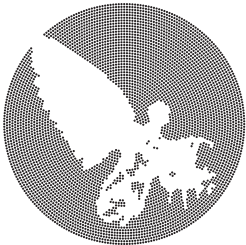
Gerta, i když se zatvrdila a zahořkla a není proto úplně sympatickým charakterem, pro mě zůstává kladnou postavou. Je dokladem toho, jak mohou malý lidský osud převálcovat velké dějiny. Je také varování, že tam, kde se jedná o lidském osudu, se nedá paušalizovat. To platí nejen pro naše někdejší vyhnané německé sousedy, pro německou menšinu, která uvízla v socialistickém Československu, ale platí to i dnes v přístupu k menšinám. Gerta je pro mě výzvou k toleranci a smíření.

Vyhnání Gerty Schnirch

28. října 2014
premiéra

Kateřina Tučková a Marián Amsler
autoři

Marián Amsler
režie

HaDivadlo

■ Scéna progresivní dramaturgie

Sezona 40: Hluboké rány a krásné jizvy na pěstěné tváři evropské civilizace

autoři: Kateřina Tučková a Marián Amsler
režie, výprava: Marián Amsler
dramaturgie: Marie Špalová
hudba: Ivan Acher
kostýmní spolupráce: Kateřina Kumhalová a Miroslav Ukul Kumhala
masky: Marcela Ulrichová

hrají:
Gerta Schnirch: Sara Venclovská j.h.
Barbora Schnirchová, matka / Theresa Bauer, kamarádka: Gabriela Štefanová j.h.
Friedrich Schnirch, otec / Pan Novák, tajný: Jan Lepšík j.h.
Fridříšek, bratr / Schmidt, komisař: Zbyšek Humpolec j.h. / Mark Kristián Hochman j.h.
Barbora, dcera: Marie Ludvíková
Karel Němec: Jiří Svoboda j.h. / Jan Grundman j.h.
Domovník / Pešek, soudruh: Cyril Drozda / Miloslav Maršálek
Anna Marie Judexová / Ida Zipfelová: Táňa Malíková / Magdalena Straková
Hermína Herzigová / Janinka Hornová: Kamila Valůšková / Kateřina Jebavá j.h.
Hubert Šenk / Oscar Judex / Rudolf Spacier / Eduard Beneš / Jára: Jiří Miroslav Valůšek
Zipfelová, vdova: Simona Peková
Soused, Řek: Miroslav Ukul Kumhala j.h.
Sousedkyně, Řekyně: Kateřina Kumhalová j.h.
Dav

„Máme to uzavřené, historie už to zpracovala...“

Poválečné osudy brněnských Němců

Po skončení druhé světové války na jaře 1945 žilo v Brně asi třicet tisíc Němců. Byla to jen polovina z jejich předválečného stavu, neboť většina mužů musela během válečných let narukovat do wehrmachtu a odešla na frontu, tisíce dalších Němců – především aktivních nacistů – uprchly z města před příchodem Rudé armády, jiní se ukryli před frontovými boji na venkov. Německou komunitu v Brně tak tvořily zejména ženy, děti a staří lidé.

Postavení německých občanů v Brně bylo v prvních poválečných týdnech svízelné. Národní výbor města Brna vydal v tomto čase řadu omezujících a diskriminačních nařízení, jako byla pracovní povinnost, snížené přiděly potravin nebo konfiskace majetku. Přesto od prvních mírových dnů zazníval v české veřejnosti požadavek na úplný odchod Němců z Brna. K protiněmecké náladě přispíval místní tisk i veřejné projevy tehdejších politiků, včetně velmi ostrého protiněmeckého proslovu prezidenta Beneše v Brně 12. května 1945:

„Děkuju vám upřímně a srdečně za opravdu vřelé a dojemné uvítání při mém návratu do vlasti. A mohu vám říci, že jsem upřímně rád, že jsem doma. (Potlesk, volání: „My také!“) Bylo to dlouhé, bylo to někdy smutné, ale nikdy jsme nezoufali, nikdy jsme se nepoddali a musili jsme vyhrát. Nyní se dáme hned do práce. A budeme dělat pořádek mezi námi, zejména také i zde v městě Brně s Němci a všemi ostatními. (Potlesk.) Můj program je – já to netajím –, že otázku německou musíme v republice vylikvidovat. (Potlesk, volání: „Výborně!“) V této práci budeme potřebovat všech sil všech vás. Já vím, jak se národ za celou tu dobu perzekuce dobře držel, jak zůstal věrný, jak vy všichni jste věrní zůstali a v témtě duchu budeme muset nyní dělat svoji práci v budoucnosti na novém vybudování republiky, do této práce nyní se všichni dejme a této práci provolávám srdečně: Zdar!“

Napjatou situaci v Brně komplikovala také těžká zásobovací a bytová krize. Dne 29. května 1945 vydal Zemský národní výbor výnos o vyvedení Němců z Brna. Ve městě měli zůstat jen muži mezi 14–60 lety, aby zde pomáhali při odklizení trosk a veřejných pracích. Vysídlení se nemělo vztahovat na nemocné osoby, invalidy, těhotné ženy, antifašisty a osoby ze smíšených manželství. Hned následujícího dne posvětil transfer Němců také Národní výbor města Brna. Osudného dne 30. května 1945 ve večerních hodinách bylo na několika místech shromážděno kolem dvaceti tisíc brněnských Němců, kteří se v ranních hodinách následujícího dne vydali za asistence ozbrojeného doprovodu směrem na Pohořelice.

Překotnost celé akce, její špatná organizace a neujasněný cíl pochodu brněnských Němců přispěly k následné obrovské tragédii. Tisíce vyčerpaných Němců došly po namáhavém pochodu do Pohořelic, kde měli být snad podle původních představ a plánů brněnského národního výboru rozptýleni do nedalekých vesnic a nasazeni zde na zemědělské práce.

Pohořelice ovšem nebyly na takovou vlnu vysídlců připraveny. Pro staré, nemocné a dalšího pochodu neschopné osoby byl v Pohořelicích narychlo vybudován provizorní tábor, ostatní šli v pochodu dál až k rakouským hranicím. Během více než šedesátikilometrového pochodu mnoho lidí, zvláště starých a nemocných, nevydrželo namáhavou cestu a zemřelo vysílením a hladem. Lépe se ovšem nevedlo ani internovaným v pohořelickém táboře, kde vypukla epidemie úplavice, jejímž následkem zemřelo několik stovek osob.

Kolik lidí zemřelo během nedobrovolného pochodu z Brna, se již asi nikdy spolehlivě nedozvíme. Různé interpretace vypočítaly počet obětí od několika set až do pěti tisíc. Poslední seriózní výzkumy odhadují počet obětí brněnského pochodu na jeden tisíc sedm set, přičemž většina těchto úmrtí byla způsobena následky úplavice, další Němci zemřeli vyčerpáním, hladem a vyloučit nelze v některých případech ani násilné excesy a vraždy ze strany českého doprovodu.

Několik tisíc vysídlených Němců se v průběhu roku 1945 vrátilo do Brna, avšak jen malá část z nich směla ve městě zůstat natrvalo. Od března do listopadu 1946 bylo z Brna vypraveno celkem dvanáct transportů, které odvážely Němce za hranice do Německa. Transporty postihly dalších 13 500 Němců; přímo z Brna to bylo 6 947 osob. Převážná většina vysídlených brněnských Němců se usadila v americké okupační zóně na severu spolkové země Bádensko-Würtembersko.

Počet Němců, kteří nebyli odsunuti a směli zůstat v Brně nebo se zde po válce usadili z okolních obcí, není snadné určit. Jednalo se především o osoby ze smíšených manželství, specialisty, antifašisty a staré nebo nemocné, kteří nebyli schopni transportu. Dobové prameny uvádějí, že v listopadu 1946 žilo v Brně 2 971 Němců, z nichž zhruba ještě 1 500 podléhalo dodatečnému odsunu do Německa. Z úředního dokumentu z 15. února 1949 se dozvídáme o počtu 1 462 Němců na území města Brna. Počet Němců v Brně i v následujících letech trvale klesal, což bylo zapříčiněno nepřiznivou demografickou strukturou této skupiny obyvatel, asimilací, zvýšenou emigrací nebo vystěhovalectvím do SRN a Rakouska a v neposlední řadě také tím, že se mnozí Němci zřekli své německé národnosti kvůli každodenním existenčním potížím.

Životní podmínky neodsunutých Němců zůstávaly ještě dlouho po válce složité. V české společnosti převládal negativní pohled na Němce. Československý stát upíral českým Němcům politická a menšinová práva, včetně možnosti se sdružovat a aktivně pěstovat vlastní kulturu a tradice. V roce 1953 bylo všem Němcům žijícím v Československu kolektivně uděleno státní občanství a teprve v roce 1968 došlo k jejich plnému zrovnoprávnění s ostatním obyvatelstvem. Nové a skutečně svobodné možnosti pro občany německé národnosti se objevily po roce 1989, kdy se také otevřela diskuse nad kontroverzním poválečným „pohořelickým pochodem“. Brněnští Němci, přestože jejich počet trvale klesá (podle sčítání lidu z roku 2001 se jich k německé národnosti hlásilo 425), mají ve městě tři sdružení. Připomínkou poválečného vyhnání Němců z města jsou pomníky odhalené v 90. letech: černý kříž u Pohořelic (odhalen v roce 1992) a pamětní

kámen v zahradě augustiniánského kláštera na Mendlově náměstí (od roku 1995).

David Kovařík, historik

„Nic než kufry, batohy, občas ruční vozík a unavení lidé, kam jen se člověk podívá. Zřídka kdy vůz. Každých pět kroků hlídka s odjištěnou puškou. Rány pažbami povzbuzují unavené lidi. Pokračuje se v průměrném pochodovém tempu. Jenom obcemi se musí pochodovat rychleji. Sedláci, kteří překvapeně vycházejí ze dveří, jsou zaháněni pažbami, nikdo nesmí kolonu opustit. Průvod se valí dál. Zarostlé pole a příkopy připomínají válku. Žízeň je nesnesitelná. Mnozí odhazují kufry, aby se jim lépe šlo. Jiní je namáhavě táhnou s sebou, ačkoli je námaha už téměř nesnesitelná. Tato křečovitá vůle zachránit si poslední majetek přinesla mnohým smrt. Stále více lidí už nemůže, padají s temně rudými tvářemi a chroptěním, aby pak bídně zahynuli v příkopu. Silnice je brzy lemována mrtvými a vyčerpanými.“

N. N., přímý účastník pochodu smrti

„Nejstrašnější, co mne potkalo, bylo, když jsem viděla ležet na louce mladou ženu, která právě porodila. Křičela a nařikala, ale dostala i s dítětem tolik ran a kopanců, až oba zůstali nehnutě ležet.“

Theresia Beichel, přímá účastnice pochodu smrti

„Hlad byl hrozný, ale žízeň strašlivá! V jedné obci mělo zděšené obyvatelstvo soucit, a tak postavilo před domy vědra s vodou. Ta ale partyzáni převraceli. Pod Ledeckým vrchem se strhla průtrž mračen. Nebe se nad námi v tomto horkém dni smilovalo a seslalo nám vytouženou vodu.“

Franz Bartl, přímý účastník pochodu smrti

„Která z žen se mohla schovat, unikla znásilňování Rusy, kterým čeští hlídači otevírali brány. Mnozí, kteří dosud pochod přežili, zemřeli v následujících dnech na vyčerpání, úplavici nebo tyfus. Všem, kteří přežili a dorazili pak na rakouské území, se navěky vryl do duše pohled na proud lidí táhnoucí se od obzoru a na postavy sténající bolestí v příkopech.“

dr. Helmut Janku, přímý účastník pochodu smrti

Poděkování řediteli Muzea města Brna Pavlu Ciprianovi a Davidu Kovaříkovi za odborné konzultace, Petru Baranovi za poskytnutí filmového materiálu, Jiřímu Petlachovi za darování nábytku, Jiřině Malé za korektury německých textů, Christině Fasching za jazykovou spolupráci, Milanu Janákovi za poskytnutí prostor k focení plakátů inscenace, Květinářství P. S. Petru Sikorovi za realizaci dožínkového věnce, Lence Novákové za odbornou etnografickou spolupráci.

www.hadivadlo.cz #hadivadlo

Centrum experimentálního divadla, p.o.
ředitel: Miroslav Oščátka

umělecký šéf: Ivan Buraj
intendantka: Anna Stránská
dramaturgové: Matěj Nytra a Anna Prstková
ekonomka (na mateřské): Nikola Cziglová

herecký soubor: Cyril Drozda, Radim Chyba, Marie Ludvíková, Táňa Malíková, Miloslav Maršálek, Simona Peková, Magdalena Straková, Jiří Miroslav Valůšek a Kamila Valůšková

ferman, produkční: Anna-Natalia Fajnorová
uvaděči, dobrovolníci, zájezdy, produkční: Veronika Starova
administrativa, vstupenky: Romana Břízová
koordinátorka vzdělávání: Tereza Chvátalová
media a pr: Tereza Teerink Turzíková
produkční marketingu: Jakub Štrba
online marketing: Lenka Horňáková
editorka: Iva Heribanová
pokladní, audience development: Lucie Hlavicová
pokladní, propagace: Alena Hlaváčková
údržba prostor: Oksana Bodak
inspice: Tereza Švandová
mistři světla: Adam Gazárek, Nikol Piškytlová, Barbora Sosnovcová a Anna Juráková
mistři zvuku: David Fadinger, Karel Hanák Fláva, Pavel Boika a Richard Ladislav
mistr výroby: Tomáš Nerád
předák jevištní techniky: Roman Švanda
stavba: Adam Krutiš, Michal Matoušek a Patrik Nezbeda
garderoba: Kateřina Kumhalová a Sofia Plaskonisová
rekvizity: Eva Pešová a Martin Cáb
grafický design a sazba: Nela Klímová
malba: Alexey Klyuykov

Statutární město Brno finančně podporuje Centrum experimentálního divadla, příspěvkovou organizaci. Projekty vznikají za finanční podpory Jihomoravského kraje. Inscenace se uskutečňují za finanční podpory MK ČR.

HaDivadlo
Scéna Centra experimentálního divadla,
příspěvkové organizace
Alfa pasáž, Poštovská 8d, 602 00 Brno

ced
B | R | N | O | Jihomoravský kraj
A2 **heroine** **GoOut**

hadivadlo.cz/podpora

hadivadlo.cz/repertoar

Přidejte se do naší facebookové skupiny HaDi friends! Revize programu 28. 2. 2023.